

ИНОВАЦИОННА БИЛИНГВАЛНА ТЕХНОЛОГИЯ ЗА УСВОЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ОТ ДЕЦА С РОМСКИ ПРОИЗХОД

(ВЪРХУ ПРИМЕРА НА ПРОЕКТНО БАЗИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА)

В последно време терминът „рефлексия“ започва да се употребява във философски, психологически и педагогически аспект, поради което съществува опасност за разглеждане на рефлексията като „форма на теоретична дейност на човека, насочена към осмисляне на собствените му психични процеси или на извършените от него постъпки и дейности“.

При Джон Лок има отъждествяване между двете понятия „рефлексия“ и „самосъзнание“. Съзнанието се изследва като сложна система, включваща в себе си елемент от научна рефлексия. Равенството е осъзнаване от човека на другия човек като равен.

Основните положения на рефлексивния подход се свеждат до следното:

➤ *В основата на осъзнатото възприемане на познавателен материал стои последователност от умствени действия, чиято цел е - моделиране, отделяне и пренос на операциите в него ;*

➤ *Познавателната структура се възприема като единство между съдържание и форма ;*

➤ *Необходимо е да се отчита единството между личностните и когнитивните фактори в процеса на социализация на детето.*

Четирите равнища: дете - дете, дете - родител, родител - учител, учител - дете, се осъществяват чрез подходящи психолого-педагогически условия за осъзнаване на познавателните обекти или явления. Собствените поведенчески актове на детето и тези на другия (възрастен или дете) се отнасят към различни стратегии конфликт и кооперация на дейността.

Кога детето започва да осъзнава, че изучава двата езика? Има ли значение процесът на осъзнаване на лингвистичните структури на двата езика в процеса на тяхното изучаване? Да, има, тъй като рефлексията на говора на майчиния език стимулира процеса на осъзнаването като средство на интелектуалната и комуникативната рефлексия.

Доминиращ е този от двата езика, който се цени в интелектуалния и естетическия смисъл на културата, създадена на този език. Степента на интерференция зависи и от типа на емоционално напрежение на говорещия. Актуалната установка е този феномен, който стимулира детето билингв при осъществяването на интерференцията.

Според А. А. Леонтиев обучението по четене се разпада на три етапа :

✚ Етап на фонеман анализ на думата, с опора на материализирано действие:

- в говорен план;
- в умствен план.

✚ Етап на първично конструиране на фонетичната форма на думата.

✚ Етап на сричково четене.

След 2-годишна възраст детето може да отдели граматичните значения на думите. По-късно се научава да определя значението на думите, да извършва словесен анализ на словосформите. Към 5-6-годишна възраст детето вече може да отдели морфемата в конкретната морфологична структура.

Психолингвистични аспекти

Една от ценните идеи в културно-историческата теория на Л. С. Виготски е идеята за интериоризацията.

Мисълта на Ж. Пиаже, че в основата на мисленето стои някаква предметна дейност, а не усвояването на обществен опит, в рамките на процеса на взаимодействие на възрастния, може да се каже, че има нещо общо с разбирането на Виготски - и двамата използват принципа на интериоризацията.

У нас отсъстват системни и цялостни изследвания върху етнопсихологическите аспекти на рефлексивния подход в процеса на билингвалното развитие в предучилищна възраст.

Първият аспект е социализиращият. Детето развива по-добре говорните си умения, тръгвайки от текста към фонемата, а именно описателен текст, повествователен текст, текст-разсъждение, граматични структури (конструиране на синтактични структури - конструиране на морфологични структури, конструиране на сричка, на фонема).

Вторият аспект е билингвалният. Многобройни са ромските диалекти у нас. Два са факторите, които предлагат задълбоченост на анализа на семантиката при употребата на думи както при

ромските диалекти, така и в българския език: принадлежността на детето от ромски произход към дадена група, вторият - идентификацията на детето.

Третият маркира етнокултурната специфика при установяването на емпирично и рефлексивно равнище на говорните структури.

Четвъртият етап актуализира знанията за езика, съобразно с природната среда.

Семиотичният принцип на билингвално обучение (детска градина - семейство)

Знакът играе централна роля в процеса на предаване на информацията, той служи за означаване на „нещо“, т.е. на определена даденост в природата и обществото. Осъзнаването на знака се осъществява чрез разкриване на неговата семантика:

- предметна;
- смислова;
- експресивна.

Отношението на знаците един към друг се изразява чрез синтаксиса. Отношенията на използваните знаци към употребяваните от него знаци системи се изразява чрез парадигмата.

Семиотичният принцип в процеса на конструирането на българските говорни структури при 5-7-годишното дете позволява комплексното разглеждане на вербалната и невербалната комуникация. Чрез символите детето разглежда от по-близък или сходен начин допълнителните свойства на опознаваните обекти и явления.

Човекът е същество, което умее отчасти да превежда съобщенията си от един на друг език, отчасти да изразява това, което иска да съобщи, като използва една семиотична система с изразни средства на друга семиотична система.

М. Янакиев създава цялостен образователен план, основаващ се на семиотични функции, в процеса на социализация на детето в условията на образователните структури от детската градина до ВУЗ. Той смята, че колкото детето е по-малко, толкова е по-голяма възможността му да изучава различни езици - майчин, втори и чужд език. „Всичко, което влиза в човека чрез сетивата му, има „общ знаменател“, се изучава от наука, наричана „обща“ семиотика, която е възникнала, като е започнала да прилага при описанието на

всички видове знакови системи точните методи, характерни за описанията на естествените човешки езици.

В ДГ 44 КАЛИНА се отглеждат и обучават деца от етнически групи, чийто майчин език е различен от българския. Това налага педагогическите специалисти да използват допълнителни методи и средства за усвояване на български език от тези деца.

Като ръководител на учебното заведение първата задача, която си поставих, е да запозная колегите си (учители и възпитатели) с проблема и заедно да очертаем иновационната билингвистична програма:

1. Учителят да усвои говоримите лексеми на ромски език в нашия град.

Самата аз, а също и колегите се наложи да се запознаем с основните термини и лексеми на ромския говор в нашия град, за да можем по-лесно да общуваме с децата. Трябваше да си изясним същността на двуезичието. За да ги мотивирам, им припомних една известна мисъл на Ж. П. Лиежоа, който смята, че „ромският език е не само нео-индийски, но и близък до санскрит, той е израз на ромската култура, език, в който думата „обичам“ не се е променяла от три хилядолетия насам, но в който не присъства думата „имам“ (притежавам), език, който дава една топла, а не враждебна представа за света“.

Изработихме специални анкетни карти за всяко дете поотделно за установяване на началните езикови познания и съответно - за установяване на езиковите познания след приключване на обучението за една учебна година. Изяснихме си преди всичко и начините (тях ще разгледам подробно по-долу), по които ще работи нашата програма за ранно езиково обучение на ромчетата и другите чуждоезични деца. Сформирахме две възрастови групи - от 3 до 4 и от 4 до 5 години. Обучението провеждаме два пъти седмично в рамките на 30 до 60 минути, в зависимост от характера на занятието и поддържания интерес към темата. Всяко занятие се документира на специално изработена за това бланка, която включва езиковото развитие на всяко дете поотделно. Така възпитателите не само обучават децата, но и следят тяхното индивидуално напредване и поведение. На тази основа при следващото занятие те модифицират своята работа, с оглед на постигане на по-добри езикови резултати.

Учителите констатираат съответните езикови дефицити, използват наличните говорни способности по майчин език у децата и чрез тях осъществяват контакти по-лесно, доближават се до всяко едно дете поотделно. Знаейки, макар и малко от родния език на детето, учителят успява да спечели неговото доверие и така да му внуши колко е важно, от друга страна, и то да научи български език - да се чувства добре сред другарчетата си. В процеса на игрите учителят също се учи от детето на неговия език, навлиза в неговия свят, запознава се с характера му, дори със света и характера на родителите и другите от семейството и махалата. За да направи една малка стъпка напред, понякога е нужно възпитателят да отстъпи много стъпки назад. Така учителят и неговите възпитаници заживяват в хармония и стават полезни един на друг.

2. Философия и психология на взаимното адаптиране.

В основата на нашия проект стои разбирането, че детската градина е образователна институция, която е ориентирана към детето, към неговото семейство и към обществото.

Интеркултурната работа е основана на разбирането, че децата трябва да се възпитават така, че да възприемат и да проявяват толерантност към всички култури. Етимологията на думата „толерантност“ се свързва с „понасяне“, в смисъл „понасяне“ на болка или тежест. Имайки предвид спецификата на предучилищната възраст, тук не може да се говори за възпитаване на търпимост или понасяне. Ето защо ние ще използваме понятието „признаване“.

Учителят ще диференцира езиковите, културните и религиозните различия и в същото време ще трябва да създаде условия и среда, в която възпитаниците му да заживеят заедно независимо тях, да осъзнаят красотата на взаимността и подпомагането; всяко дете да има своя индивидуалност и да приеме чуждата, да защитава другостта, да има собствена оценка, но и да бъде солидарно с тази на другарчето си. В основата на всяко внушение моите колеги осъзнават, а пък и аз го внушавам непрекъснато, че трябва да стои алтруизмът, добротворството.

3. Начини, форми и средства за осъществяване на билингвалната технология при изучаване на български език от ромчета и други деца с говорим в семействата им език, далечен на родния.

а) Усвояване на български език чрез игрови похвати и без принуда.

В детската градина това, че отделни деца говорят на чужд език, създава проблеми в комуникацията между самите тях, от една страна, между децата и възпитателите и възпитателите и родителите, от друга. Учителката предварително се подготвя за темите:

„Добро утро, добър ден и добър вечер“ на български, английски и ромски език. Българчето произнася на български, ромчето - на ромски, учителката - на английски! Всеки учи езика на другия - непринудено! Лексемите се запомнят, ако упражнението продължи повече от 10 минути.

Задължително е да се използват помощни материали за страната, от която идват другите българчета - у нас те са пораснали най-вече там, където работят родителите им - Гърция, Кипър, Португалия и Италия. Правят се и паралели с нашата страна. Може да се прожектират и филми за тези страни, да се разглеждат албуми с картинки.

„Хайде на хорото!“ - първоначално се играят само български хора, но после и ромски танци. Децата, играейки, си говорят и се учат взаимно и преодоляват езиковата бариера. Разбира се, всичко това се ръководи от учителката, която е наясно с крайната цел.

„Да играем с мама и татко!“ Децата мигранти трудно се приобщават самички и затова ние привличаме и техните родители, като правим вечери на държавите, от които те идват. Така се опознават чуждите култури, чуждите езици, децата пък се свързват и осъзнават много български думи и характеристики на българската култура.

б) Здравето и храненето в услуга на усвояването на български език.

Храненето е не само основна човешка потребност, но самото хранене и културата на хранене са част от идентичността на отделния човек. Готвенето на български ястия и научаването на имената им са част от обучението по български език. Чрез традиционните ястия на различните народи може да се придобият сетивни знания относно многообразието на културата. В нашата детска градина тази тема намира различно проявление - като се започне от изучаването на названията на видовете продукти

(българските - от ромчетата и другите деца), които се използват за готвенето на ястията, до техните имена в различните региони на света. Готвят се и храни, свързани с етническия произход на ромите. Във вечерите, посветени на различните националности, се готвят и поднасят специалитети от тези страни - най-често торти, характерни за определената нация. По този начин доказваме, че храненето не е само начин за физическо съхранение на индивида, но и цялостно интеркултурно възпитание на детето.

В това наше начинание ни е ясно, че само ако успешно привлечем някои родители за партньори, ще можем да се справим с предизвикателството да интегрираме понастоящем седемте ромчета и четирите различни деца към българския език и култура.

в) Хармония между музика, танци, физически игри и обучение в език.

Учителят по музика избира най-подходящите танци и упражнения, които да съчетае с текстове на песни или с игри, където да се повтарят едни и същи български думи и изрази. Музикалните игри, народните хора и танците са естествената среда, която решава редица задачи на музикално-двигателното обучение, но и на интеркултурното развитие и изучаване на български език. Децата - независимо от техния етнос или прекарани първи години в друга среда, небългарска - най-много обичат да играят навън, да изпълняват физически упражнения и да се съревновават, така че тези игри допринасят извънредно много и за нашето обучение по български език. Използваме и т.нар. римушки при някои подвижни игри при най-малките, както и спортната терминология, строевите команди при по-големите.

„Ръце“, „крака“, „топка“, „ритам“, „ловя“ - учителката вижда, че след всяко съревнование децата вече са усвоили и тези, поначало чужди за тях думички.

Детето обича да бъде галено и приласкавано, поощрявано и затова след всяка игра или съревнование учителят прави равносметка и хвали всекиго за нещо, което е направил най-добре, включително и тези, които са усвоили думите на български език най-точно. Така малките приласкани живеят вече с едно чувство на сигурност, а порасналите приласкани - с усещане за стабилност.

г) Приказки на база повтарящи се герои.

За да научат децата най-добре езиковите метафори и тропи, е необходимо четенето на популярните приказки да не прекъсва. Ясно е за всеки, който обучава подрастващите на чужд език, че най-добре е да ги „гмурне в дълбокото“, та макар и в началото те да не разбират и половината от думите. Учители дори препоръчват да се четат книги на чужд език, когато вече е усвоена макар само една трета от лексиката. Четенето допринася за увлечение и подхранване на илюзията, че чуждият език не е толкова труден.

Това трябваше да постигаме и ние във всекидневната си работа, като четяхме и продължаваме да четем приказки, в които се повтарят героите, ситуациите, сюжетите и доброто винаги побеждава.

После обсъждаме приказките и всеки задава въпрос - и ромчетата също се включват. Отначало те питат на ромски, но постепенно разбират и питат на български език. „Червената шапчица“, „Трите прасенца“, „Снежанка и седемте джуджета“, „Дядовата ръкавичка“, „Житената питка“ - това са ни любимите приказки, които четем и обсъждаме, преразказваме и доразказваме. Когато вече сме разбрали всичко, изискваме от децата да измислят нов край на приказката, за да събудим творческата им мисъл.

За празника на майката обикновено поставяме някаква пиеса. Толкова много репетираме репликите на отделните герои, че всички деца ги научават наизуст, включително и ромчетата.

Конструирането на говорните структури от детето става на базата на една осъзната рефлексия. Повтарящите се морфологични и синтактични парадигми го карат да осъзнае и тяхното конструиране. Категориите на обикновеното житейско съзнание представляват едно синкретично обобщение. Негови носители могат да бъдат образи, символи, поетични метафори. Така на определена възраст детето от ромски произход започва да чувства българския език като първи, а ромския, майчиния - като втори. Една от причините е, че детето не познава определена писменост на ромски език, липсват визуалните знаци на фонемите в ромския език и т.н.

Целта на обучението е детето:

- да влезе във въображаемата ситуация;
- да осъзнае игровите правила;

- да избере индивидуален вариант на игровото действие;
- да съотнесе комуникативните схеми към реалните в контекста на говорния акт.

д) Операционен статус: Морфологични и синтактични задачи.

Целта е децата, чийто роден език не е български, да се научат да конструират в разговорната реч някои български граматични структури. Морфологичните задачи например изискват да се конструира множествено число на някои съществителни имена, на прилагателни, съгласуване на съществителните с прилагателните имена и т.н. Синтактичните задачи изискват да се конструира просто и сложно изречение.

Като ръководител на ЦДГ „Звънче“ живея с ясното съзнание, че именно ръководителите са тези, които пряко взимат решенията и носят отговорност за тяхното изпълнение. За безболезненото интегриране на децата от ромски произход и изучаването на български език ние си поставихме за цел да формираме у тях реални представи за живота и самочувствие, че имат право да играят, учат и растат заедно със своите връстници българчета, че между тях няма никаква разлика.

Изисквам много от колегите си, но зная, че това, което изисквам от тях, трябва да умея да изисквам в още по-голяма степен от себе си.

ПРИЛОЖЕНИЕ

АНАЛИЗ НА ЕЗИКОВИТЕ ЕЛЕМЕНТИ: ЗВУК, СРИЧКА, ДУМА, ИЗРЕЧЕНИЕ

Конструиране на фонема:

Въпрос на ДУ (детския учител): Кое от това, което ще ти кажа, е звук?

1. А 2. КА 3. МАМА

Осъзнато конструиране на фонема:

Въпрос на ДУ: Защо мислиш, че това е звук?

Конструиране на сричка:

Въпрос на ДУ: Кое от това, което ще ти кажа, е сричка?

1. М 2. ПА 3. Аз отивам на разходка

Конструиране на дума:

Въпрос на ДУ: Кое от това, което ще ти кажа, е дума?

1. С 2. Аз играя 3. Самолет

Конструиране на изречение:

Въпрос на ДУ: Кое от това, което ще ти кажа, е изречение?

1. Кукла 2. МИ 3. Слънцето изгря

МОРФОЛОГИЯ

Конструиране единствено и множествено число на съществителни имена:

Тестова задача (ТЗ): На детето се показват две картинки с изобразени на тях два предмета.

Въпрос: Какво виждаш на картинката? Отговор: Круша.

Въпрос: А сега какво виждаш? Отговор: Круши.

Конструиране единствено и множествено число на качествени и относителни прилагателни имена:

ТЗ: На детето се показва картинка с изображение на предмет, оцветен с подходящ цвят. Въпрос: Какво виждаш на картинката?

Отговор: Топка.

Въпрос: Каква е топката? Отговор: Шарена.

Въпрос: Още каква е тя? Отговор: Гумена.

Въпрос: Какви са топките? Отговор: Шарени, гумени.

Конструиране на нови думи с помощта на наставки:

Как можем да наречем човека, който свири на цигулка? (цигулар)

Как можем да наречем човека, който спортува? (спортист)

Как можем да наречем човека, който обича да мечтае? (мечтател)

Конструиране на сложни думи:

Ако куклата има руса коса, как можем да я наречем? (русокоса)

Тепеляшка е момиче с чисто сърце. Каква е Тепеляшка?

(чистосърдечна)

СИНТАКСИС

Конструиране на кратко просто и просто разширено изречение:

ТЗ: На детето се предлага сюжетна картина. То нея то трябва да състави изречение.

Какво виждаш на картината? Разкажи ни с повече думи... (децата играят)

Конструиране на сложни съчинени съединителни изречения със съюза И и сложни противоположни изречения с помощта на съюзите АЛА, А, НО:

ТЗ: На детето се казва началото на сложно изречение: „Слънцето изгря и...“ Учителката казва: Продължи изречението!

Деца са застанали в кръг. ДУ е в средата на кръга и подава на всяко дете топката, като му казва да продължи едно изречение. Ако някой не успее, излиза от играта. Изреченията не трябва да се повтарят.

Конструиране на сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за време:

ДУ: Образувай изречение с малката дума „когато“. Например: Кога започва да расте тревата? Отговор: Тревата започва да расте, когато дойде пролетта.

Кога долитат птиците? Кога ще започнеш да ходиш на училище?
Кога мечките заспват дълъг сън? Кога пожълтяват листата на дърветата? Кога слънцето грее най-силно?

ЛИТЕРАТУРА

Колева, И. Билингвална технология (рефлексивният подход при обучението на деца от ромски произход). С., Гея Либрис, 2003.

Колева, И., К.Семизорова. Подготовка на детето за четене. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2002.

Колева, И., Д. Батоева. Диагностика и подготовка за ограмотяване. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 1996.

Колева, И. и колектив. Концепция за социализация на деца от ромски произход в неравностойно социално положение (в условията на детската градина). С., УНИЦЕФ, 1994.

Колева, И. и колектив. (Под ред. на проф. д-р Д. Батоева). Специална подготовка за училище. Бл., 1992.

Колева, И., Ф. Даскалова. Методика на подготовката за ограмотяване. Бл., 1988.